

ОСИП НАЗРУК: ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
(1918-1919 рр.)

Осип Назарук, без сумніву, належить до когорти визначних діячів українського національно-політичного відродження та Української революції 1917-1920 рр. Проте його постать ще вкрай недостатньо вивчена і висвітлена у сучасній вітчизняній історіографії. Зокрема, це стосується й досліджуваного у цій статті періоду 1918-1919 рр., коли виразно визначився початок його ідейної еволюції від соціалізму до консерватизму і монархізму.

На той час О.Назарук був уже авторитетним громадсько-політичним діячем, популярним журналістом-публіцистом, відомим завдяки своїй активній роботі у радикальній партії, її друкованих органах. Саме як представник від радикальної партії він був включений до складу Української Національної Ради (УНРади), створеної 18 жовтня 1918 р. у Львові [4, 1678]. В УНРаді він входив до окремої політичної комісії [2, 28].

3 перших днів листопада почалися важкі бої між українськими і польськими військовими підрозділами за м. Львів. 13 листопада 1918 р. було проголошено ЗУНР на чолі з головою Української Національної Ради Є.Петрушевичем. Головою уряду нової держави – Тимчасового державного Секретаріату став – К.Левицький. За таких умов О.Назарук брав участь у делегації Української Національної Ради під керівництвом Л.Цегельського до польського уряду. На переговорах обговорювалось питання перемир'я між ворогуючими сторонами [8, 17]. Проте ці переговори не дали бажаного результату. Боротьба за Львів продовжувалася. Маючи мало військових сил для боротьби з поляками, уряд ЗУНР вирішив направити делегацію до Києва і просити Гетьмана Скоропадського надати допомогу. До складу цієї делегації ввійшли О.Назарук та М.Шухевич, які 6 листопада прибули до Києва [3, 536]. "Дня 5 листопада поїхав я до Києва з дорученням УНР до Гетьмана П.Скоропадського разом із інженером М.Шухевичем," – писав О.Назарук [8, 17]. Національна Рада просила делегацію домогтися у гетьмана допомоги в основному воєнно-технічними засобами. О.Назарук вважав за краще добитися прибуття до Львова українських військових частин. На Наддніпрянщині в той час діяв корпус Січових Стрільців, що був сформований з полонених галичан австро-угорської армії. Він міг суттєво вплинути на перебіг українсько-польської війни. Осип Назарук попросив гетьмана, щоб саме їх той відпустив у Галичину. Гетьман заявив, що нічого проти не матиме, щоб Січові Стрільці нібито "самовільно" перейшли Збруч і опинилися у Львові. І хоч Український Національний Союз в особі В.Винниченка назвав О.Назарука в справі Січових

Стрільців зрадником, однак останній все ж поїхав до Білої Церкви, де в той час перебував корпус Січових Стрільців [5, 119].

12 листопада 1918 р. О.Назарук приїхав зі столиці до Білої Церкви. Саме в цей час готувалося антигетьманське повстання на чолі з С.Петлюрою і В.Винниченком. Перед стрільцями постало питання: за ким піти? Йти за Назаруком означало визволяти Львів, за Петлюрою – брати Київ. Для цього було скликано Раду, яка відбулася 12-18 листопада 1918 р. у м. Біла Церква [12, 41]. О.Назарук запропонував піти на Львів. Він розповів про тяжкі бої, які точилися там, заявивши стрільцям: “Батьки і матері вас прокленуть, якщо не підете на Львів” [5, 120].

На стрілецькій Раді підтримав О.Назарука тільки Р.Сушко, всі інші старшини виступили проти, оскільки уже був підготовлений виступ проти гетьманату. Скоропадський настроїв проти себе Січове Стрілецтво та інші прогресивні верстви тогочасного суспільства, заключивши договір про “союз” з Росією, що вів до втрати української державності.

13 листопада 1918 р. Стрілецька Рада відхилила прохання О.Назарука і вирішила всіма стрілецькими силами вирушити на Київ [5, 121].

Перебуваючи в Білій Церкві, О.Назарук пройнявся антигетьманськими настроями. Дізнавшись про так звану “Федеративну грамоту” П.Скоропадського та про те, що Січові Стрільці ухвалили повалити гетьманат, О.Назарук вирішив взяти участь у протигетьманському повстанні. На його рішення вплинули також С.Петлюра і В.Винниченко, з якими Назарук був знайомий. Він сам описує, як формувалися його антигетьманські настрої та визрівало рішення прийняти участь у повстанні: “Я брав у тім участь в довір’ї до великоукраїнської інтелігенції та до тих же стрільців, котрих застав уже замотаних у повстанчу змову – із обуренням, що гетьман підписав відомий “союз” чи підданство Москві. Але мені здається, що гетьман спирався на росіян ще заки Січові Стрільці виступили проти нього. Напевно не скажу, таке було враження. Не знаючи справи і ситуації та довіряючи особисто знайомим мені С.Петлюрі та В.Винниченку, вмішався я в повстання проти Гетьмана” [7, 109,134].

Таким чином, О.Назарук взяв активну участь у протигетьманському повстанні як член Стрілецької Ради та політичний дорадник окремого загону Січових Стрільців, який виніс основний тягар боротьби за Київ. О.Назарук був одним із авторів першого, віддрукованого в Білій Церкві, маніфесту Директорії про повстання, в якому гетьман² було оголошено поза законом. Точніше він власноручно зредагував його перший варіант, написаний С. Петлюрою. Назарук згадував, що “повикидав найгрубішу лайку та заложив ідейно-політичне оправдання бунту: мовляв, виступаємо проти гетьмана тому, що він згодився на Федерацію України з Московщиною, а ми хочемо зовсім окремої, тобто самостійної держави” [9, 54].

Після вступу військ Директорії до Києва і повалення гетьманської влади було створено кабінет міністрів В.Чехівського, куди ввійшов О.Назарук як міністр, керівник Українського Телеграфного агентства. В спогадах він підтверджує своє перебування на цій посаді: “Сам одержав я номінацію на шефа Української Телеграфної агенції. Бюро знаходилось на вул. Хрещатик 25” [10, 83,86]. Будучи міністром, О.Назарук виконував обов’язки зв’язкового, з доручення УНРади при уряді С.Петлюри сприяв налагодженню стосунків ЗУНР і УНР.

Маючи досвід дипломатичної роботи та знання іноземних мов, О.Назарук неодноразово брав участь у переговорах як перекладач уряду УНР з представниками німецької армії, яка перебувала тоді на Україні.

11 листопада 1918 р. Німеччина підписала акт про перемир’я, що фактично означало повну її капітуляцію. 13 листопада 1918 р. ЦВК РРФСР офіційно заявив про відмову від Брестського миру. Посилаючись на анулювання мирного договору з Німеччиною, заступник секретаря закордонних справ Л.Карахан опублікував циркуляр, з якого випливало, що Раднарком більше не визнає Україну як самостійну державу.

У грудні 1918 р. радянські війська почали наступ на Київ. Уряд Директорії УНР спробував порозумітися з Росією щодо питання державності України, але зазнав невдачі. Більшість в уряді Директорії схилилась до пошуку згоди з Антантою.

Своєю позицією щодо французького десанту, який висадився на Кримському півострові, й вимог його командування українська влада прагнула відразу ж виявити намір не загострювати стосунків і шукати можливостей порозуміння. На кінець січня було вислано до Одеси місію на чолі з О.Грековим для переговорів про конкретні кроки у зв’язку з фактичними військовими діями між Росією та Україною [13, 250].

Становище УНР дедалі більше погіршувалося, що знайшло своє відображення і в розходженнях всередині її уряду. 16 січня 1918 р. відбулася нарада уряду, були присутні три делегати від Стрільцької Ради: О.Назарук, А.Мельник, Ю.Чайківський. О.Назарук у своєму виступі зазначив: “Рада С.С. (Січових Стрільців – Л.Б.) постановила оголосити диктатуру. Чи панове міністри погоджуються співпрацювати з нами?” [11, 64]. Він запропонував замість Директорії встановити військову диктатуру С.Петлюри, Є.Коновальця та А.Мельника. Інші – О.Янко та М.Шаповал – наполягали на встановленні радянської влади. Рада міністрів відмовила як першим, так і другим, ухваливши, що справу має вирішувати Трудовий Конгрес [11, 65].

У другій половині січня 1919 р. визріли передумови для політичних переговорів з Антантою. 20 січня було утворено урядову делегацію, до якої входили, крім О.Грекова, міністри О.Назарук і С.Остапенко [13, 312]. О.Назарук виконував у

цій делегації одночасно функції дипломного діяча і перекладача. Однак переговори якогось реального результату для УНР не принесли.

Тим часом наступ польських військ спричинився до того, що урядові структури ЗУНР були змушені переїхати до Тернополя, а згодом до Станіслава. Зовнішня небезпека, яка нависла над двома українськими державами УНР і ЗУНР, призвела до того, що 22 січня 1919 р. було проголошено їх злуку в одне державне об'єднання – Українську Народну Республіку. Але спроба об'єднання двох українських держав залишилася фактично декларацією. Польські війська методично витісняли адміністрацію ЗУНР із західноукраїнських земель. Радянські війська з протилежного боку посилювали наступ і 5 лютого 1919 р. захопили столицю УНР – м.Київ.

Уряд УНР змушений був переїхати до Вінниці, після чого почалися переговори з Антантою, спрямовані на досягнення негайної угоди про спільну боротьбу проти більшовицької Росії. Французьке командування висунуло ультимативні вимоги реорганізувати уряд УНР і саму Директорію, вилучити з її складу представників соціалістичних партій, реорганізувати армію і підпорядкувати її союзному командуванню. В цих умовах С.Петлюра заявив, що припиняє своє членство у соціал-демократичній партії. В.Винниченко передав повноваження голови Директорії С.Петлюрі і виїхав за кордон. Голова уряду В.Чехівський подав у відставку. Було створено новий, несоціалістичний кабінет міністрів. Його головою став С.Остапенко, прихильник Антанти. До кабінету запрошено правих та поміркованих діячів: І.Огієнка, Є.Архипенка, О.Шаповала та інших, від галицьких діячів – О.Назарука.

В уряді Остапенка О.Назарук зайняв посаду керуючого управління преси і пропаганди [1, 277]. У зв'язку з цим Назарук згадував: “Тоді доручено мені місце шефа Нової інституції” (Голова Української преси і пропаганди – Л.В.) [10, 87]. Перебуваючи на цій посаді, О.Назарук інформує про події на фронтах редакцію органу Армії УНР “Ставка” [6, 38].

У березні-квітні 1919 р. О.Назарук відвідав Галичину, де вперше зустрівся з В.Липинським, одним з ідеологів гетьманського уряду. Їх знайомство перетворилося згодом на сердечну особисту дружбу та політичне побратимство. Проте у політичних стосунках між О.Назаруком і В.Липинським з самого початку були посяяні приховані зерна майбутніх розходжень, які в кінцевому результаті призвели до відкритого конфлікту [7, 16].

Під тиском радянських військ весною 1919 р. С.Петлюра і уряд УНР змушені були відступати з Вінниці до Жмеринки, а потім до Проскурова і Рівного. На початку травня вони евакуювалися у Радзивилів.

Тим часом добре вишколена і споряджена Францією армія польського генерала Ю.Галлера з'явилася в Галичині. За короткий час було придушено

організований опір військ ЗУНР на Холмщині. У середині травня поляки здобули міста Станіслав і Луцьк.

Літо, осінь 1919 р. належать до найбурхливішого періоду в житті О.Назарука. Демісіонувавши в червні 1919 р. з уряду УНР, він очолив керівництво Пресової Квартури Української Галицької Армії (УГА). Про що подію Назарук пише у своїх спогадах: “Дня 6 червня 1919 року одержав я від генерала Павленка усне доручення (потім письмове) обняти Пресову Квартуру Галицької Армії” [7, 17]. Під тиском збройних сил Польщі на 15-16 липня УГА переходить за р.Збруч. Виділ УНРади і Державний Секретаріат передали Є.Петрушевичу всю повноту влади і наділили його диктаторськими повноваженнями. Є.Петрушевич створив новий західноукраїнський уряд, куди О.Назарук увійшов як Уповноважений (керівник) преси і пропаганди [10, 160].

Протягом кількох місяців, від липня до листопада 1919 р. обидва українських уряди – Наддніпрянський і Галицький – перебували у Кам’яниці-Подільському. В цей час О.Назарук належав до найближчих співробітників і радників Є.Петрушевича. Він редагував орган уряду і армії – газету “Стрілець”. Офіційна позиція О.Назарука та його темперамент зробили його головним речником галицької сторони в тодішніх гострих суперечках між галицькими і наддніпрянськими державними проводами [14, 40].

У Кам’яниці-Подільському О.Назарук брав участь у численних засіданнях Уряду Уповноважених Диктатора, куди, крім нього, входили С.Витвицький, С.Голубович, І. Мирон [7, 19]. Водночас О.Назарук у цей період своєї діяльності бере активну участь в засіданнях радикальної партії. На одному з таких засідань (початок листопада 1919 р.) він висунув план об’єднання радикальної партії з партією есерів [14, 40]. Проте його не вдалося здійснити.

Саме в цей період мали місце спроби створити певну ідеологічну базу можливого порозуміння з так званим “білим” російським рухом. Вони знайшли відгомін в деяких колах галицького громадянства і виходили із припущення можливості погодження України з Росією на базі спільності їх національних та державних інтересів, тобто побудови стосунків обох країн на політичній і правовій базі Переяславського договору 1654 р. К.Левицький запропонував замислитись над питанням можливої конфедерації України з майбутньою нерадянською Росією. Подібні ж думки висловлював і О.Назарук в газеті “Стрілець”.

У листопаді 1919 р. О.Назарук разом з оточенням Є. Петрушевича поїхав до Відня, що став осередком західноукраїнського уряду [10, 134-135]. Під час їх переходу через Дністер О.Назарук вів переговори від уряду ЗУНР з королем Румунії [7, 40]. З цього приводу він згадує: “16 листопада 1919 року згодилися румуни перевести нас через Дністер у Басарабію, яка вже була під охороною їх військ” [10, 326].

1919 р. виявився плідним і в творчій діяльності О.Назарука. Він написав ряд статей та фейлетонів, вміщених у газеті “Стрілець”, яку він в цей час редагував. Вже після переходу УГА за р. Збруч, Пресовою Кватирою було видано в Кам’янці-Подільському за редакцією О.Назарука кільканадцять випусків “Бібліотеки Стрільця”. Того ж року у Кам’янці-Подільському виходять дві книги О.Назарука “Про політичні партії”, “Рік на Великій Україні”. Останній твір – автобіографічний нарис, в якому автор описав свою політичну діяльність, починаючи з поїздки з делегацією ЗУНР до П.Скоропадського і закінчуючи переправою через р.Дністер на шляху еміграції з України у Відень. Багато уваги автор приділяє висвітленню ідейно-політичної ситуації на Україні в 1915-1919 рр.

У досліджуваній нами період діяльності (1918-1919 рр.) О.Назарук загалом ще стояв на позиціях радикальної партії, брав активну участь у її діяльності. Членом цієї партії доктор О.Назарук залишився і далі (він був членом закордонної групи УРП, яка підтримувала диктатуру Є.Петрушевича (1920-1921 рр.)) [6, 75]. Проте вже тоді розпочалась еволюція його політичних поглядів, пов’язана з розчаруванням Директорією, що дуже яскраво відображено в його спогадах “Рік на Великій Україні”.

Неспроможність Директорії утримати в країні порядок викликала в О.Назарука розчарування демократично-республіканською і соціалістичною системою УНР та зневіру в державотворчу здатність її вождів. Досвід революційного часу переконав його в необхідності сильної влади, зосередженої в руках однієї людини. Це був початок ідейної еволюції О.Назарука, який через декілька років став на гетьманські, монархічні позиції.

1. Винниченко В. Відродження нації: У 3-х т. – Т. 3. – Київ-Відень, 1920. – С. 277.
2. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 р. на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Зриву. – К.: Либідь, 1993. – С.18, 31-32.
3. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. – Нью-Йорк: Червона Калина, К., 1954. – С.536.
4. Енциклопедія українознавства / Під ред. Кубійовича. – Мюнхен, 1949 – С. 1678.
5. Історія Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис. – К.:Либідь, 1992. – С. 119, 120, 121, 312.
6. Кедрин І. Життя, події, люди: спомини і коментарі. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1976. – С. 75, 38, 16, 75.
7. Лисяк-Рудницький І. В. Липинський: У 2-х т. – Т.2. – Філадельфія, 1976. – С. 109, 134, 19, 40.

8. Назарук О. В українській дипломатичній службі в роках 1915-1923 // Літопис Червоної Калини. – 1938. – № 10. – С. 5, 17.

9. Назарук О. За велич нації // Спогади. – Нью-Йорк, 1955. – С. 54.

10. Назарук О. Рік на великій Україні: конспект спогадів з Української революції. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1978. – С. 83, 86, 87, 160, 134-135, 326.

11. Нескорений вогонь віри (збірка на пошану А.Мельника). – Париж, 1971. – С. 65, 250.

12. Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для галицької землі (1918-1938 рр.). – Торонто, 1965. – С. 41.

13. Юрченко Ю. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. – Мюнхен, 1971. – С. 250.

14. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях. – Філадельфія, 1956. – С. 40.

L.V. Burachok.

OSYP NAZARUK: EFFORTS DIRECTED AT FURTHERING STATEHOOD.

The article illuminates Osyp Nazaruk's public and political activity and the evolution of his ideas in the period of 1918 – 1919.

Б.П. Савчук

СТУДЕНТСТВО В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ (1919-1925 рр.)

Складні процеси національно-політичного розвитку Східної Галичини у першій половині 20-х р. зумовили поразка у збройних змаганнях за західноукраїнську державність, встановлення польського режиму, невизначеність її міжнародного статусу та інші фактори. У наростаючому русі опору одне з провідних місць посідала боротьба за український університет у Львові, у яку втягнулися всі громадські сили й верстви українського населення. Вона отримала широкий міжнародний резонанс. За цих обставин вагомим чинником суспільного життя виступило студентство, що переживало важке організаційне та ідейне становлення.

Питанню боротьби навколо створеного 1784 р. університету у Львові приділялась чимала увага в українській історіографії. З'ясовуючи у спеціальному дослідженні місце даної проблеми на різних етапах суспільно-політичного розвитку Східної Галичини в 1848-1918 рр., Микола Кугутяк підкреслює, що вона стояла в центрі програмних вимог галицьких українців упродовж їх національно-визвольних змагань [10].